

חינוך

שאול דוד בוצ'קו
ראש ישיבת ההסדר היכל אליהו

עריכה: אודיה בראון

ספריית עץ חיים

ניתן להשיג את החוברת:

ישיבת היכל אליהו

כוכב יעקב 90622, טל' 02-6550500, פקס' 02-9972115
hesder@gmail.com • www.toraisrael.com

כל הזכויות שמורות למחבר - תש"פ - 2019
חל איסור לצלם מן הספר למטרות מסחריות.
מותר לצלם לצורך לימוד.

עימוד ועיצוב: אדרת מורגנשטרן

תוכן עניינים

5.....	חינוך
5.....	1. חינוך לנער
6.....	2. חירות המחשבה
10.....	הלכה למעשה
12.....	3. הרמוניה ואיזון בחינוך
14.....	4. הבנת הנלמד
15.....	קשיים בהוראת הגמרא
17.....	בחירת הסוגיות הנלמדות
17.....	5. בין קודש לחול ובין דרך ארץ ל"דתיות"
17.....	בין קודש לחול
21.....	בין דרך ארץ ל"דתיות"
23.....	6. שלבים בסולם החינוך
24.....	7. אתגרי הקדמה - טלפונים חכמים

חינוך

1. חינוך לנער¹

מהו החינוך האידיאלי? האם יש מתכון להצלחה בחינוך? בבואנו לעסוק בחינוך עלינו לדעת שאין מתכון מדויק שהוראותיו יובילו לתוצאות מושלמות. כל שנה היא אתגר חדש, גם בעבור המחנכים המנוסים ביותר. הרכב התלמידים משתנה משנה לשנה וכך גם הצרכים של כל תלמיד ותלמיד, ואפילו המחנך הדגול ביותר לא יוכל להמציא לעולם מתכון מנצח שיתאים לכלל המחנכים ולכלל התלמידים.

"הצלחות" בחינוך אינן נובעות ממתכון מדויק ומובנה - כי ברגע שפועלים על פי מתכון אין מדובר בחינוך אלא באילוף. אם מישוהו יטען שיש לו מתכון להצלחה בחינוך - דעו כי הוא איננו מחנך אלא מאלף.

כל תלמיד הוא בראש ובראשונה בן אדם. כדי שנוכל לחנך את תלמידינו ולהשפיע עליהם מחוכמת חיינו עלינו להבין מהי מהות האדם, מהי מהותה של הברייה המופלאה שבשבילה נברא העולם. אם ננסה לתמצת את מהות האדם במשפט אחד, נאמר כי האדם הוא אישיות בעלת חירות, אישיות עצמאית שיכולה לבחור בעצמה את מעשיה ואת דרכה.

מתוך הבנה זו ננסה לגעת בכמה נקודות מרכזיות בעולם החינוך:

- חירות המחשבה
- הרמוניה ואיזון בחינוך

---

1. מבוסס על הרצאה שניתנה לצוותי ההנהלה של מוסדות חורב.

- הבנת הנלמד, קשיים בהוראת הגמרא
- הבחנה בין קודש לחול ובין דרך ארץ לדתיות
- שלבים בסולם החינוך
- אתגרי הקדמה - טלפונים חכמים

2. חירות המחשבה

בפרשת לך לך מסופר על מלחמת "אַרְבְּעָה מְלָכִים אֶת הַחַמְשָׁה" (בראשית יד, ט), על שבייתו של לוט במלחמה ועל הצלתו בידי אברהם אבינו. לאחר המלחמה נגלה הקב"ה לאברהם אבינו ומבטיח לו:

אֵל תִּירָא אֲבָרָם אָנֹכִי מִגֵּן לְךָ שְׂכָרְךָ הִרְבֵּה מְאֹד (בראשית טו, א).

אברהם אבינו עונה בתגובה:

ה' אֱלֹהִים מַה תִּתֶּן לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי וְכֵן מִשֶּׁק בֵּיתִי הוּא דִמְשֶׁק אֱלִיעֶזֶר (שם, ב).

מהי מהות תלונתו של אברהם על יורשו "דִמְשֶׁק אֱלִיעֶזֶר"? רש"י מביא כמה פירושים ומסיים בדברי הגמרא כי המילה "דִמְשֶׁק" היא נוטריקון - "שדולה ומשקה מתורתו של רבו לאחרים" (יומא כח, ב). כלומר, אברהם מתלונן כביכול שיורשו היחיד הוא האדם שמפיץ את תורתו ברמה המדויקת והמושלמת ביותר. איזו מן תלונה זו? יש לך תלמיד כל כך מושלם, שדולה מתורתך ומשקה ממנה לאחרים, ואתה מתלונן!?

התשובה לתמיהה היא שאיננו מחפשים אדם שחוזר בדיוק על דבריו של רבו. תלמיד שדולה ומשקה מתורתו של רבו לאחרים איננו תלמיד אמיתי. תלמיד אמיתי הוא תלמיד שיש לו אישיות משלו,

תלמיד שמסוגל לבחור, תלמיד שמסוגל לחשוב. האחריות שלנו המחנכים איננה לומר "כזה ראה וקדש" אלא להיפך - עלינו להעניק לתלמידינו את ההבנה שמוטלת עליהם אחריות אישית לחשוב ולקבל החלטות.

בישיבתנו, ישיבת "היכל אליהו", לומדים תלמידים ישראליים ותלמידים צרפתיים, תלמידים מהצפון ותלמידים מהדרום, תלמידים שלמדו בישיבות תיכוניות ותלמידים ממקיפים דתיים, וגם גרי צדק שבאו לחסות באוהלה של תורה. המגוון עצום, ומדי שנה בשנה עלינו לשאול את עצמנו מהי הדרך הנכונה ביותר לילך בה. לפני כמה שנים פתחנו בישיבה מסלול "שילובים" - מסלול הסדר מקוצר של ארבע שנים, מתוכם שנתיים בצבא. המניע העיקרי לפתיחת המסלול היה ההבנה שבמציאות האמיתית מסלול ההסדר בן חמש השנים אינו מתאים לכולם, ושבמקרים רבים הוקדשה השנה החמישית בפועל ללימוד לבחינה הפסיכומטרית, לטיולים, לעבודות מזדמנות כליווי טיולים והדרכות שונות, ועוד כיוצא באלה.

בכל שנה נרשמים תלמידים חדשים לישיבה - אלה למסלול שילובים, אלה למסלול ההסדר, ובכל שנה לקראת הרישום אני נותן הוראה ברורה לכל הרבנים שלא להפעיל שום לחץ! גם אם כלפי חוץ תיראה הישיבה יוקרתית יותר ככל שירבו בה תלמידי ההסדר - ה"נראות" שלה תשתדרג - מבחינתי אין שום משמעות ל"נראות". אני מבקש את האמת! אם לבחור מסוים מסלול ההסדר אינו מתאים, מוטב שלא יבחר בו.

הבחירה לעתים אינה פשוטה, ולפעמים קשה לתלמיד להחליט מהי הדרך הנכונה בעבורו. תלמיד שהתלבט קשות לאיזה מן המסלולים להירשם ביקש להתייעץ איתי. הסברתי לו בפרוטרוט את ההבדל בין שני המסלולים, והצגתי לפניו את כל הנתונים הדרושים

לקבלת החלטה מושכלת. אך הוא המשיך ושאל: "מה מתאים לי"? אמרתי לו: "רק אתה יודע מה מתאים לך, אני ודאי לא יודע. אתה תחליט, אני לא אחליט במקומך!"

זכורני שתלמיד מסוים שלמד בישיבה עוד בשווייץ, והיום הוא רב ומחנך פה בארץ, התלבט בשלב כלשהו אם לעסוק בחינוך או ללכת בכיוון אחר. הוא היה אדם מוכשר מאוד, ובא להתייעץ עם אבא זצ"ל. אבא טפח קלות על ראשו ואמר לו: "הקב"ה נתן לך שכל - תחשוב ותחליט!" תפקידנו ללמד את תלמידינו לחשוב, לעבד ולקבל החלטות.

אחד מבניי היה במשבר גדול מאוד בהיותו כבן ארבע עשרה. יום אחד הוא ניגש אליי והודיע נחרצות כי כשיגיע לגיל שמונה עשרה הוא יזרוק את הכיפה. אמרתי לו כי הוא אינו צריך לחכות עד שיהיה בן שמונה עשרה, הוא יכול לזרוק אותה כבר עכשיו. הבהרתי לו כי הוא איננו דתי בשבילי ולמעני. אלו החיים שלו, וההחלטה אם להיות דתי אם לאו נתונה בידיו ולא בידי אף אחד אחר.

החובה לכבד את חירותו של האדם מבוססת על שתי אמונות חשובות:

א. אמונה באדם. אנו מאמינים שכל אדם נברא בצלם אלוקים - ובכל אחד מהתלמידים יש נשמה קדושה. אם נפגיש את תלמידינו עם היהדות בדרך אמיתית ונכונה וניתן להם חירות ועצמאות בבחירת דרכם, רוב הסיכויים שיבחרו בטוב.

ב. אמונה בתורה. אנו מאמינים שתורתנו היא האמת הנצחית, ועל כן כל מי שמסוגל לחשוב ולהביט נכוחה במציאות ימצא לבסוף את האמת בדרך התורה.

שתי האמונות הללו צריכות ללוות אותנו בדרך החינוך, בהבנה שהתלמיד איננו חפץ הנתון בידיו לעצב אותו כפי ראות עינינו אלא

ישות עצמאית לגמרי. איננו מבקשים גילויי הערצה מצד תלמידינו כי אם אמון בעצמם ובכוחם לעצב את חייהם בדרך הנכונה. אחד הר"מים שלימד בעבר בישיבה אמר לי פעם שחשוב מאוד שהתלמידים יעריצו את רבותיהם. נפרדתי מהר"מ הזה. הערצה היא דבר מסוכן, היא גורמת לאדם לאבד את הבלמים הטבעיים שלו. אינני רוצה שיעריצו אותי, אני רוצה שהאדם שהוא תלמידי יהיה בן חורין, שלא יצטרך אותי. אם יש לו שאלה בהלכה או התלבטות כלשהי אשמח בוודאי לעזור לו, לחשוב איתו, לכוון, לתת תשובה - אך לא לחשוב במקומו. שאלות צצות כל הזמן, אך כשמתעוררות שאלות מהותיות על דרך החיים שאינן מתמצות רק בידע, האדם מוכרח לקבל אחריות ולשקול בעצמו מה נכון ומתאים לאישיותו ולמהותו. החינוך לקבלת אחריות נעוץ באמון שאנו נותנים בתלמידינו. ככל שניתן בהם יותר אמון, כך הם יגדלו להיות אנשים עצמאיים יותר ובעלי בחירה חופשית.

הישיבה בשווייץ כללה בתוכה גם ישיבה תיכונית, ואבא זצ"ל נתן לתלמידים יד חופשית בהמון תחומים. בעיניי זה היה חופש מוגזם, ואני הייתי "האיש הרע" שניסה לרסן קצת את התלמידים... פעם שאלו את אבא איך הוא מסוגל לתת כל כך הרבה אמון בנערים הצעירים והשובבים הללו, ואבא ענה: "אם לא אאמין בהם כשהם נמצאים לידי, איך אאמין בהם כשהיו במרחק שלושת אלפים קילומטר ממני"!!

הצורך להעניק עצמאות וחירות מחשבתית אינו מצטמצם רק לשנות בית הספר, הוא בא לידי ביטוי בכל תחומי החיים. לדוגמה, במהלך השנים פנו אליי זוגות רבים בשאלות הקשורות ב"תכנון המשפחה" ובבקשת היתר הלכתי למניעת היריון. בהתחלה הלכתי בדרכו של הרב מרדכי אליהו, המורה לתת היתר לשישה חודשים

ולחדש אותו לפי הצורך לשישה חודשים נוספים. לאחר זמן מה הרגשתי שאינני יכול להמשיך בדרך זו, כי היא כרוכה בפגיעה בפרטיותם של בני הזוג ובהתערבות מיותרת בעניינים שבינו לבינה. מדוע עליי לדרוש מבני הזוג לחשוף לפניי את התנהלות חייהם? הלוא מתן ההיתר או דחייתו תהיה תמיד נגזרת של השאלה מדוע הם מבקשים להימנע מהיריון נוסף בשלב זה של חייהם. אם הם יאמרו שהם אינם מסוגלים להביא עוד ילדים בתקופה מסוימת בחייהם, שלא מתאים להם מבחינה זוגית, מבחינה בריאותית או מכל סיבה אחרת - ניתן את ההיתר בקלות. ואם הם יאמרו שהכול בסדר ב"ה, שהם מתפרנסים ברווח ובריאותם תקינה אבל סתם "לא בא להם" - התשובה תהיה כנראה שונה. אז כשזוג בא להתייעץ איתי ואני מתיר לו לדחות היריון, אני מסביר בקצרה שאם הם יתלבטו בהמשך לאן פניהם מועדות הם אינם צריכים לבוא לבקש היתר מחדש. הם אנשים עצמאיים, ואם יש להם שאלה הם מסוגלים לחשוב ולהחליט יחד. בני הזוג יודעים הכי טוב אם הם יכולים או לא, ומסוגלים להחליט על כך בעצמם. כשגדרי המצווה ברורים ומובנים לבני הזוג אין שום סיבה שרב יחליט בעבורם, כי זו תהא פגיעה באוטונומיה המהותית שלהם.

הלכה למעשה

אף שהחירות היא מהות האדם, חובה עלינו להתאים הלכה למעשה את דרך מתן החירות בכל מקרה לגופו. כמובן שיש הבדל רב בין אופי החירות שאפשר לתת לילדים בבית הספר לזו הנחוצה לנוערים בישיבה. במסגרת בית הספר, ואפילו בישיבה תיכונית, אין מקום לחירות מלאה. בית הספר צריך להתנהל על פי כללים ומסגרת. כל אדם - וילד על אחת כמה וכמה - זקוק למסגרת ולכללי התנהגות ברורים. מתן חירות אין משמעו הענקת יד חופשית לעשות ככל

העולה על הדעת, וודאי שאין לאפשר חוצפה ואלימות בשם החירות. יש להבדיל בין חירות המחשבה לחירות המעשה. גם בישיבת הסדר חייבים לדרוש מהתלמידים לכבד את המסגרת ולהתנהג בהתאם לדרישותיה. דרך ארץ קדמה לתורה, ומי שבחר להצטרף למסגרת מסוימת נדרש לכבד אותה. אך לעומת הדרישות הכלליות - את החירות האמיתית, החירות המחשבתית, איננו רוצים לכפות כלל.

דוגמה טובה לכך היא סיפור שהיה עם אחד מתלמידי הישיבה, בחור חכם ומוכשר מאוד. בסיום לימודיו בישיבה התיכונית פנה אלינו הבחור וביקש להתקבל לישיבתנו. הוא היה מעוניין ללמוד שנה אחת בישיבה ואחריה ללכת לאוניברסיטה העברית בירושלים ללימודי הנדסה. בד בבד התקשר אלינו, בלי ידיעת הבחור, הר"מ שלימד אותו בישיבה התיכונית. הר"מ סיפר כי מדובר בבחור נפלא - וחשוב שילמד במסגרת ההסדר. אם לא הסדר, הוסיף הר"מ, אז לפחות שילובים, שהרי לא ייתכן שבחור כל כך מעולה יסתפק בשנה אחת וילך לאוניברסיטה, ואם לא תהיה ברירה, לכל הפחות שילך ללמוד במכון לב...

הרב שקיבל את השיחה ניסה לפעול על פי הוראות הר"מ, ושכנע את הבחור להירשם למסלול ההסדר. אחרי כשבועיים פנה אליו הבחור והצהיר כי הוא איננו מתחבר לישיבה. לשמחתי הרבה הבין הרב את המצב, וכל השיח שינה כיוון. הוא התעניין בשאיפותיו של התלמיד, התפעל מרצונו להיות מהנדס, שמע ממנו על הבחירה דווקא באוניברסיטה העברית - שהרמה בה גבוהה יותר לטעמו, ו"זרם" איתו לגמרי בעולם שלו. כעבור כמה ימים חזר התלמיד לרב והודיע לו בהתלהבות שהוא התחבר לישיבה!

מה גרם לו להתחבר לישיבה? אין ספק שההתחברות שלנו לעולם

שלו תרמה למהלך. ברגע שכיבדנו אותו באמת ובתמים, ושידרנו לו כי לכל אחד ואחד נתונה הזכות המלאה לבחור את דרכו, הוסרו המחסומים ונפתח לפניו השער לבחור באמת במה שליבו חפץ. אין שום הלכה המחייבת כל נער ללמוד בישיבת הסדר, בישיבה גבוהה או במכינה. כל אדם רשאי לבחור את הדרך המתאימה לשורש נשמתו. גם הילדים שלי בחרו איש איש את דרכו, כל אחד על פי רצונו האישי, ואני אוהב כל אחד ואחד מהם באותה העוצמה. מעולם לא ביקשתי מאף אחד מילדי שיהיה כמוני. אולי זה בזכות אבא שלי שהדגיש לי בהיותי ילד שלא אעשה שום דבר רק בגלל שכך הוא אמר - אלא בגלל שאני משוכנע שזהו הדבר הנכון.

3. הרמוניה ואיזון בחינוך

בשיח החינוכי מדברים לא אחת על המאבק הפנימי של בני הנוער בין היצר הטוב ליצר הרע, בין הרצון ללכת בדרכי התורה לרצון ללכת לבלות במועדונים. שיח זה מציג את החיים כרווי קשיים וקונפליקטים.

אני משתדל לחנך מתוך זווית ראייה אחרת. בעיני החיים יפים, כל כך יפים, והיצר שנטע בנו הקב"ה הוא יצר יקר ונפלא. בלעדי היצרים לא היינו יוצרים, לא היינו מתקדמים ולא היינו זוכים לפתח את העולם. אם לא הייתה בנו טיפת גאווה לא היינו מפתחים דבר וחצי דבר בעולם, לולא הייתה תאוות ממון בעולם לא היו נבנים מפעלים ואיש לא היה משקיע בקידום הכלכלי במדינתנו, ואילולא היה בנו יצר המין לא היינו מקימים משפחות ולא היינו מולידים ילדים. היצרים הם מתנת א-ל יוצאת מן הכלל, המתנה הכי טובה - רק צריך לנתב אותם למסלול הנכון. התורה איננה אוסרת עלינו ליהנות מהחיים, להיפך! חיים מתוך שמחה הם חיים של בנייה

והתקדמות, חיים שמוסיפים הרבה אור בעולם. אחת הסכנות שאני רואה בחינוך היא הדרישה לשלמות מוחלטת, לטוטליות. גישת הטוטליות יכולה אומנם להעלות את התלמיד מהר מאוד לגבהים עליונים, אך כשתם הקסם של הרב ושל ההתחדשות הוא עלול ליפול - ונפילה מגובה היא נפילה כואבת. כשלומדים ומלמדים תורה חשוב לחפש תמיד את הנקודה הרוחנית שבלמוד, לבל יהא לימוד התורה כלימוד מדע אובייקטיבי בלבד. החיבור לעומק משמעותה של תורה, ותחושת החום והחיבור לשיבה, מעניקים לתלמידים הזדהות עם הלימוד ושייכות לחיי תורה ומצוות לטווח הארוך - יותר מהיקף הסוגיות שלמדו.

ישנם צדיקים גדולים שלומדים כל היום וכל הלילה, אך זו איננה התביעה מכל אחד מאיתנו, ואין אנו רשאים להציב זאת כאידיאל שאין בלתו ולגרום לחלק מהאנשים לקרע בין הדרישה המוחלטת לבין המציאות הבלתי מאפשרת. עם ישראל זקוק למגוון של אנשים, ובכל מקצוע יש ברכה גדולה ותרומה גדולה לעם ולמדינה. אדם שמרגיש שלמות במעשיו ומבין את גודלם ואת טובם יזכה למצוא את הנתיבים המתאימים להתקדמות גם בלימוד תורה.

בשיעור א אצלנו בישיבה יש כמה רמות לימוד, ואנו משתדלים לתת מענה לכל תלמיד ולאפשר לכל אחד להתקדם על פי רמתו האישית. בהדרגה הפער מצטמצם ופחות מורגש, אך בכל שלב חשוב מאוד שכולם ירגישו שווי ערך, ושההבדל ברמות הלימוד לא יגרום לאף אחד להרגיש טוב יותר או פחות מחבריו. בחירה בפינצטה רק בתלמידים "הטובים ביותר" מחנכת אוטומטית לגאווה ולהתנשאות, ולכן חשוב לי המגוון הרחב, על אף האתגרים הכרוכים בו. חשוב לנו שהישיבה שלנו לא תהיה בבחינת "תיבת נח" המנותקת מן העולם, ולכן, לדוגמה, במערכת השעות שלנו אין "משמר" קבוע בימי חמישי.

אנשים מטבע ברייתם צריכים לישון בלילה, ואם מתקיים משמר - הוא פרי יוזמתם של התלמידים על פי בחירתם. אני מסתפק בקביעת ליל לימוד פעמיים בשנה, בליל שבועות ובהושענא רבה.

4. הבנת הנלמד

בפרשת יתרו מתוארת תגובתם של ישראל לדברי משה לפני מתן תורה:

וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם וַיִּשָּׂם לִפְנֵיהֶם אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
אֲשֶׁר צִוָּהוּ ה'. וַיַּעֲנוּ כָּל הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה
(שמות יט, ח).

חמישה פרקים אחר כך, בפרשת משפטים, מופיע צמד המילים המוכר "נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע":

וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה'
נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע (שמות כד, ז).

המדרש משבח את העם:

דרש ר' סימאי: בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים ריבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל, קשרו לו שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע (שבת פח, א).

מתי קיבלו ישראל את הכתרים? רק לאחר שהוסיפו "וְנִשְׁמָע"! "נַעֲשֶׂה" מבטא התחייבות לעשייה; "נִשְׁמָע" משמעו נבין ונפנים. העשייה כשלעצמה איננה שלמה אלא כאשר היא נעשית מתוך הבנה והפנמה.

קשיים בהוראת הגמרא

הניסיון להבין את היהדות הוא אתגר משמעותי, כי ביהדות יש המון דברים קשים ולא מובנים. משום כך קשה ללמד גמרא ולגרום לתלמידים לאהוב את הלימוד. הקושי אינו נובע מהשפה הארמית - ברוך ה' יש היום שטיינזלץ ויש שוטנשטיין, והארמית כבר איננה המכשול העיקרי. קשה ללמוד גמרא משום שפעמים רבות אין לכאורה כל היגיון בדברים הכתובים בה. לדוגמה, בפרק "הכונס" במסכת בבא קמא מופיע הדין הקובע שגרמא בניזקין פטור, כלומר שמי שגרם נזק בעקיפין פטור מלשלם על הנזק. כיצד ייתכן? הלא לכאורה זהו דין בלתי מוסרי בעליל; שמא תורתנו אינה מוסרית!? וכיצד נבין את דברי הגמרא האוסרים על אדם לעבור בין שני דקלים בין שני כלבים או בין... שתי נשים!² לכאורה זה נורא, כיצד ייתכן שדברים כאלה כתובים בגמרא הקדושה שלנו?!

גם בביאוריו של רש"י על התורה אנו נתקלים בפירושים המסתמכים על דברי חז"ל ונראים לעיתים כה רחוקים מפשט התורה. כיצד נבין זאת? וכיצד נסביר זאת לתלמידינו? עלינו לפשט, לתת משמעות ולנסות להסביר דברים שנראים לכאורה כלקוחים מעולם חסר היגיון.

המורה נדרש למצוא תשובות על השאלות שיתעוררו, אך עם זאת אין הוא חייב לספק תשובה על כל שאלה. מותר למורה או לרב לומר לעיתים שהוא אינו יודע את התשובה, שגם הוא מתקשה להבין ושגם ממנו יידרש עוד עמל רב כדי להבין את הסוגיה.

2. "תנו רבנן שלשה אין ממצעין ולא מתמצעין, ואלו הן: הכלב והדקל, והאשה. ויש אומרים אף החזיר, ויש אומרים אף הנחש" (פסחים קיא, א). רש"י: "אין ממצעין - לא יעברו בין שני אנשים, ואין מתמצעין - לא יעבור איש אחד בין שני כלבים, בין שתי נשים, בין שתי דקלים".

למדתי עם תלמידי את המחלוקת בפרק שני במסכת פסחים בין חזקיה ורבי אבהו - אם האיסור שקבעה התורה "וְלֹא יֵאָכֵל"³ כולל איסור הנאה או מתמזה באיסור אכילה בלבד⁴. שלושה דפים מוקדשים בגמרא לדיון במחלוקת זו, עד למסקנה כי ההבדל המעשי בין שיטת חזקיה לשיטת רבי אבהו הוא קטן שבקטנים - ונוגע למקרה פרטי של חולין שנשחטו בעזרה. שאלנו מהו תורף המחלוקת, מה כל כך מהותי במחלוקת זו שהושקע בה דיון כה ארוך? אמרתי לתלמידי שבעזרת ה' כשנגיע לסוף הסוגיה נצליח אולי להבין. אולי נבין ואולי לא נבין, אך גם אם לא נצליח לרדת לעומק המשמעות אין לי ספק שהחכמים חלקו בסוגיה מהותית ולא רק בהבנות דקדוקיות. אם נמצא - מה טוב, אם לא נמצא, לא נורא. אבל אי אפשר להתחמק מהקושי, חייבים לומר שאכן יש קושי בשלושה דפי גמרא שמוקדשים לוויכוח שנראה כל כך לא חשוב ולא מהותי.

המורה אינו מרצה המנותק מן הקהל. מתוך הלימוד המשותף בבית המדרש, סיעור המוחות עם התלמידים, יכולה לנבוע הבנה מעמיקה. מסכת פסחים פותחת באמירה כי "אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר". האם "אור לארבעה עשר" הוא לילה או יום? שבעה פסוקים ושבע ברייתות עוסקים בסוגיה. לפני עשרים שנה מצאתי הסבר על המשמעות הפנימית של שבעת הפסוקים, אך את עומק מהותן של שבע הברייתות טרם הבנתי. לאחרונה למדתי שוב את הסוגיה עם תלמידי. הרגשתי שאנו חייבים למצוא יחד, בלימוד המשותף, את נקודת המהות - את משמעות הדברים שנראים

3. "זְכוּר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יֵצְאָתֶם מִמִּצְרַיִם מִבְּיַת עֲבָדִים כִּי בְּחֹזֶק יָד הוּצֵיא ה' אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חֶמֶץ" (שמות יג, ג).

4. המחלוקת מתייחסת לכל המקומות שנאמר בהם איסור אכילה.

לכאורה חסרי משמעות, וברוך ה' מצאנו יחד הסבר משמח.

בחירת הסוגיות הנלמדות

על אף הקושי בחלק מהמסכתות, בים הגמרא הגדול והרחב יש גם מסכתות פשוטות יותר שאפשר למצוא בהן בקלות משמעות ויופי. במהלך השנים ערכתי עשרות ראיונות קבלה לשיבה. בדרך כלל אני משוחח עם התלמידים על הגמרא שהם לומדים. בהרבה ישיבות תיכוניות לומדים את הפרק הראשון במסכת קידושין - ואינני מבין מדוע ולמה. חוץ מהדף הראשון במסכת, לא ברור איך גורמים לסוגיות שם להיות מעניינות בעבור התלמידים. האם אפשר לקדש בחליצה? השאלה נראית כל כך הזויה. ודאי שיש משמעות לדברים, וודאי שהם מעניינים בעומקם, אך כה מעטים הם המורים שמסוגלים להעביר זאת לתלמידים. בעיני נכון הרבה יותר להשאיר את הסוגיות המתגרות לשיבה הגבוהה וליהנות יחד בתיכון ממסכת ברכות, ממסכת שבת או מפרקים נבחרים בסדר נזיקין. אם נלמד את סוגיית "כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים" במסכת בבא מציעא (נח, ב) ועוד סוגיות משמעותיות בעבור תלמידינו ישתנה מאליו היחס של תלמידי התיכון ללימוד הגמרא.

5. בין קודש לחול ובין דרך ארץ ל"דתיות"

בין קודש לחול

מדי שנה בשנה אני זוכה לפגוש בישיבה רבנים שבאים לבקר את תלמידיהם מהישיבה התיכונית. הרמ"ם של היום - לכל הפחות אלה שאני מכיר - הם אנשים נפלאים, מסורים, חכמים וחביבים, אוהבים את התלמידים ומשקיעים השקעה נפלאה בקשר האישי. כיצד ייתכן

אפוא שכל כך הרבה תלמידים לא "מתחברים" ללימוד בשנותיהם בישיבה התיכונית?

סיבה אחת נובעת כאמור מהקושי לצקת משמעות בחומר הנלמד. על בעיה זו אפשר להתגבר, ולדעתי אין זו הבעיה המרכזית.

שורש הבעיה טמון להבנתי בבלבול שיצרנו בין החול ובין הקודש בישיבות התיכוניות. בחזון שראינו לנגד עינינו ביקשנו להפוך את החול לקודש, אך במציאות הפכנו את הקודש לחול - לחלק מהמקצועות הנלמדים לבחינת הבגרות.

בעבר הייתה לנו ישיבה תיכונית קטנה לעולים מצרפת במתחם ישיבת ההסדר, שבה היו התלמידים נבחנים במבחני הבגרות הצרפתית. כשעיינתי פעם בגיליונות הציונים שהכינו לתלמידים הצעירים בישיבה, משכה את עיני הערה באחד הגיליונות: "תלמיד חלש אבל מתאמץ". ההערה נכתבה לתלמיד באחד ממקצועות הקודש. ניגשתי למורה שכתב את ההערה ואמרתי לו כי היא איננה במקומה כלל וכלל. מה זאת אומרת תלמיד חלש? וכי הוא אשם בהיותו "חלש"? תכתוב שהוא מתאמץ, שהוא מתקדם, לשם מה לכתוב שהוא חלש? אולי במתמטיקה הציון חשוב ומשמעותי, אך איזו משמעות יש לציון בלימוד תורה? וכי יש הבדל מהותי אם הוא ענה על עשר שאלות או רק על שלוש? בלימודי הקודש עיקר הדגש צריך להיות בעצם הלימוד, במאמץ. אם התלמיד לומד ברצינות - כל הכבוד לו, ואם הוא מתקשה, תפקידנו לעודד אותו ולחזק אותו בלימודו.

אנו חיים היום בתרבות אמריקאית המקדשת את התוצאות. ישנם תלמידים מוכשרים מאוד שאינם צריכים להשקיע כל מאמץ בלימוד ומקבלים ציון 100 בכל מבחן, בעוד חבריהם עובדים קשה מאוד ומגיעים בקושי לשישים או לשבעים.

אני מכיר היטב את המציאות, לא רק מתלמידיי אלא גם מילדיי. כשעלינו לארץ התקשה אחד מילדיי מאוד בלימודים. בשנה הראשונה רשמנו אותו לבית ספר מצוין בירושלים, בית ספר ברמה לימודית גבוהה וברמה דתית לעילא ולעילא. בשביל הבן שלנו זה היה אסון - הוא התקשה לקלוט את חומר הלימודים ונכשל בכל המבחנים. באחד הימים כשחזר הביתה מבית הספר הוא סיפר לי שהיה לו מבחן, והוסיף בשמחה: "הבנתי!" שאלתי אותו "מה הבנת?" והוא ענה: "הבנתי שתי שאלות, לא ידעתי את התשובות, אבל את השאלות הבנתי!" ואני הבנתי שעם אופטימיות כזאת יש לנו תקווה... בהמשך הגענו לבית הספר "בית אל", ושם זכינו למורה שהצילה את בננו. במבחן הראשון בכיתה הוא לא ידע לענות על שום שאלה. המורה פנתה אליו והציעה לו לחזור על אותו המבחן למחרת. למחרת הוא כבר ידע יותר וצבר ארבעים נקודות, ובפעם השלישית התקדם עוד קצת. רק אחרי הפעם הרביעית כתבה המורה על המבחן את הציון: 80! בהדרגה הצליח הילד לקבל ציונים משביעי רצון כבר בפעם הראשונה.

המורה העניקה לו מתנה גדולה מאוד - היא האמינה בו ונטעה בו ביטחון עצמי.

הפיכת הקודש לחול היא תופעה מסוכנת. בחוץ לארץ ישנה הפרדה בין לימודי החול, הנלמדים לבגרות, ללימודי הקודש - שאינם נכללים במבחני הבגרות. ליויתי בעבר שתי ישיבות תיכוניות מעבר לים, אחת של אבא במונטרה ואחת שפתחתי מאוחר יותר בצרפת. בישיבה של אבא הגיעו רוב התלמידים ממשפחות דתיות ותורניות, אך הישיבה בצרפת הייתה מגוונת יותר. למדו בה תלמידים מכל גווי הקשת בעם ישראל, כמו מרקם התלמידים הלומדים היום בישיבת ההסדר, וברוך ה' מעולם לא נתקלתי שם בתלמיד ששונא את הקודש

- כי הקודש לא היה קשור לבגרות. אומנם גם בלימודי הקודש ערכנו מבחנים ואף נתנו ציונים, אך מטרתם הייתה לעודד את הלמידה, להגביר את אש הרצון, להפוך את הלימוד לכמה שיותר מעניין וכמה שיותר משתף.

כאן בארץ ההבדל בלימוד הגמרא בין הישיבה התיכונית לישיבת ההסדר הוא חד וברור - והתלמידים שלא אהבו את הגמרא בישיבה תיכונית מתחילים פתאום לאהוב אותה ולגלות את העושר שבה. תופעה זו אינה ייחודית לישיבה שלנו, היא קורית בכל הישיבות. המעבר החד הזה מתאפשר ברגע שמפרידים את הקודש מן ההכרח הממסדי, מבחינת הבגרות.

לו הייתי מקים היום ישיבה תיכונית, הייתי מנתק את לימודי הקודש מהבגרות. אינני יודע אם זה אפשרי היום במדינת ישראל, אך בהחלט יש לשאוף לכך. בחלק מהישיבות התיכוניות כבר הכניסו תוכניות של לימוד תורה לשמה, לימוד שאינו קשור לבגרות, וזו התחלה טובה.

ישנן טענות הגורסות שאדרבה, מבחן הבגרות הוא המנוע שמניע תלמידים ללמוד, ושכלי הכרח הלמידה הכרוך בו לא ילמדו התלמידים כלל. כנראה שאכן יהיו תלמידים שלא ילמדו אם הם לא יהיו מוכרחים, ולעומתם יהיו רבים אחרים שילמדו בחשק - אך שום תלמיד לא ישנא את הלימוד. יש שילמדו מעט, יש שילמדו הרבה, ובהדרגה יפתחו הלבבות. בבית המדרש ילמדו רבנים טובים שיידעו לעניין את התלמידים, יתקיימו שיעורים והרצאות מפי אורחים מעניינים, התלמידים יתארו בבתי הרבנים, וכן הלאה. החיבור הנפשי של התלמידים לבית המדרש ולרבניו יביא בהכרח לאהבת התורה ולשמחה בלימודה.

בין דרך ארץ ל"דתיות"

בתחילת ספר ישעיהו זועק הנביא אל העם:

חֲדָשִׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׁנָאָה נַפְשֵׁי הָיוּ עָלַי לְטָרַח גְּלֵאִיתִי נָשָׂא
(ישעיהו א, יד).

על כך תמה רבי יהודה הלוי בספר הכוזרי⁵. כיצד ייתכן? הלוא המועדים וראשי החודשים חשובים ויקרים לריבוננו של עולם?! בתשובתו הוא מתייחס לשתי קומות: קומה אוניברסלית וקומה דתית. הקומה האוניברסלית כוללת ערכים המשותפים לכל באי עולם כערכי אמת, יושר ומוסר, ועל גביה נבנית הקומה הדתית, קומת המצוות של עם ישראל.

בחינוך לקומה הראשונה אסור להתפשר, הן עם הילדים הן עם התלמידים, אבל כדי להנחיל אותה לדור הבא עלינו לשמש דוגמה בעצמנו. המערכות שלנו חייבות להיות נקיות.

ישנם בתי ספר, בהם גם דתיים, שמבקשים מתלמידים מסוימים להישאר בבית ביום שבו מתקיימת בחינת מיצ"ב, כדי שממוצע הציונים של בית הספר לא ירד חלילה. איזה מסר חינוכי מעבירים לילדים בבקשה כזאת? שלמען היוקרה של בית הספר מותר לשקר, לגנוב ולגזול?! אם זה המסר שמעבירים לתלמידים בין השיטין, כל הדיבורים הגבוהים על שבת, על כשרות, על צניעות ועל שאר הערכים החשובים הופכים להיות ריקים מתוכן.

בהיעדר הקומה הראשונה של היושר אי אפשר לבנות שום קומה נוספת. היושר והמוסר הם בסיס הבניין. אין ספק שחיים של יושר הם אתגר לא קל, איש מאיתנו איננו סרגל, אבל אנו חייבים להשתדל בכל

5. מאמר שני פסקה מח.

מאודנו, ועל אחת כמה וכמה שהיושר במוסדותינו מוכרח להיות נר דרגלינו. עלינו לנהוג בישרות אמיתית שאינה מתבטאת רק כלפי חוץ, ולהתרחק אפילו מאבק של חוסר ישרות.

התפילות, השבת, הכשרות ושאר המצוות נמצאות בקומה השנייה. על הקומה הראשונה חייבים להתעקש, לדרוש ולכפות את הכללים, אך כדי לבנות קומה דתית איתנה צריך לפעול בדרכים אחרות, לשמש דוגמה שמבטאת את האור שבקיום התורה והמצוות, להשפיע, לשכנע, אך לא לכפות.

כמובן שיש הבדל בין מסגרת חינוכית אחת לאחרת, בין בית ספר יסודי לשיבה תיכונית ובין ישיבה תיכונית לשיבת הסדר או ישיבה גבוהה. בבית הספר המרחב החינוכי מצומצם יותר כי הילדים לומדים שם מתוך חובה, מה שאין כן במסגרות המאוחרות שבהן התלמידים באים מתוך בחירה. כל מסגרת צריכה לקבוע לעצמה כיצד היא מחנכת הן לדרך ארץ הן לקומה הדתית, אילו כללים היא אוכפת ובאילו דרכים היא מחנכת את תלמידיה לתורה ולמצוות מתוך בחירה והזדהות.

מוסדות רבים מציבים את חובת הצניעות במקום גבוה מאוד בסולם הערכים, עד כי נראה כי כל התורה כולה מושתתת רק עליה. ודאי שהצניעות היא ערך חשוב ויקר, אך היא חייבת להיות כלולה בתוך מערכת רחבה הרבה יותר מהעיסוק הנקודתי בלבוש. צניעות היא קודם כול ענווה, וענווה באה לידי ביטוי בהתנהגותו של אדם שהדברים החשובים לו ביותר הם הדברים הפנימיים - ולא הדרך שבה רואים אותו אחרים. ולכן, כשמוסד חינוכי עורך תקנון לא ייתכן ששלושה דפים בו יעסקו בכללי הלבוש. התקנון צריך לעסוק בתביעה להתנהג ביושר, לדבר בדרך ארץ עם כלל העובדים, לכבד איש את רעהו - ולצד אלו אפשר להזכיר בסעיף אחד גם את התביעה

להתלבש על פי הכללים הנהוגים איש איש בבית ספרו. ברור שלכל מקום צריך שיהיו כללים משלו, אבל אם הכול ממוקד בנקודה אחת ואיננו נוגע בנקודות חשובות אחרות אנו יוצרים תמונה של יהדות לא אמיתית, לא נכונה ולא מאוזנת. יהדות כזאת אינה מחזיקה מעמד וגורמת לאנשים מסוימים לנטוש אותה.

6. שלבים בסולם החינוך

בחינוך אפשר לזהות ארבעה שלבים עיקריים:

א. אהבה ויראה

ב. יושר

ג. משמעות

ד. חיבור לאלוקים

ילדינו זקוקים ל**אהבה** ול**יראה**, ועלינו, הורים ומורים, להעניק להם אותן. הן האהבה הן היראה חייבות להיות מאוזנות. אדם צריך אהבה כדי לחיות, כשם שהפרחים צריכים מים ושמש. בלי אהבה האדם מתנוון, אך יש להיזהר - אהבה מוגזמת חונקת. כל אדם חייב שתהיה בו גם יראה, אך יראה מוגזמת המושתתת על פחד איננה בריאה כלל וכלל.

אחרי שמפנימים נקודה זו אפשר להכניס את נקודת ה**יושר**, לחנך את ילדינו ואת תלמידינו להיות אנשים ישרים. על גבי האהבה, היראה והיושר אפשר לטפס לשלב הבא - שלב המשמעות. עלינו ללמד את ילדינו ותלמידינו שכל אדם צריך לחפש משמעות לחייו. החיים אינם יכולים להתמצות בקבלה וצריכה, הם חייבים תוכן פנימי. הנשמה מחפשת משמעות.

שלב המשמעות מקרב אותנו אל הפסגה - אל הצד האלוקי. את

החיבור לאלוקים הכי קשה להעביר הלאה, ללמד, וכי איך אפשר להעביר תחושה כה פנימית ועמוקה? ועל אף שהתחושה קשה להעברה, בכוחנו לחנך לנוכחות אלוקית בחיינו - הן ברמה ההלכתית הן ברמה ההיסטורית-מציאותית.

ברוך ה' אנו זוכים לחיות בתקופה מבורכת מאוד, תקופה של גאולה, ואנו רואים את נוכחות ה' בעולם בניסים שבכל יום ויום. בכוחו של כל אדם ללמד את הסובבים אותו להביט בחייהם ובחי האומה ולראות את השגחת ה'. לכל אדם יש סיפור משלו, היסטוריה משלו וקשיים משלו, אך אם יש בידנו לעזור לתלמידנו לסגל את המבט הרואה את ההשגחה הפרטית ואת הנוכחות האלוקית בעולם - הרי זו חובתנו.

7. אתגרי הקדמה - טלפונים חכמים

אחד מאתגרי החינוך הגדולים בדורנו הוא ההתמודדות עם השימוש בטלפונים החכמים, הממגנטים אל מסכיהם את מיטב צרכניהם. כמו כל התקדמות טכנולוגית גם הטלפון החכם נושא בקרבו הרבה דברים טובים וחשובים, אך סכנותיו גדולות ורבות. אין כל ספק שמי שעסוק בו במשך כל הלילה לא יהיה מסוגל ללמוד ביום, ושמי שצופה בתכנים המוצעים בו בלי כל בקרה וסינון פוגע בטהרת נפשו וביכולתו להתרכז בתכנים נעלים וקדושים.

כמובן שאין לנו כל אפשרות למנוע מהתלמידים לשאת עימם טלפון חכם, ואף אם נתנה מלכתחילה את הכניסה לשיבה בהתקנת סינון על הטלפון זה לא באמת יעזור - לכל תלמיד יהיו שני מכשירים, המכשיר המסונן יוצג לראווה לפני האחראי בודק המכשירים, והשני יוסתר עמוק בתיק, לעת מצוא.

הדרך להתמודדות תובעת אורך רוח ועבודה הדרגתית,

שבעקבותיה התלמידים מפנימים בעצמם את הסכנות ואת הנזקים, מחליטים מבחירתם להתקין תוכנת סינון במכשיר ומפחיתים את השימוש בו מתוך רצון אמיתי וכן.

בשלב הראשון אנו מזמינים לשיבה מרצים מעניינים המומחים בתחום, המציגים לפני התלמידים בדרך בהירה ומרתקת את המחקרים הקיימים בנושאי חשיפה לתכנים בעייתיים, את השפעת ההתמכרות למסך על המוח ועל מערכת העצבים וכן הלאה. העובדות בדרך כלל כך משכנעות, שכאשר אנו מזמינים טכנאי שיתקין תוכנת סינון למעוניינים - הרוב המוחלט של התלמידים בוחר להתקין. אין כאן כל כפייה מצידנו, אלא רק הגשת המידע ומתן בחירה לתלמידים לפעול על פי שכלם והבנתם.

מדי שבוע בשבוע אנו מקיימים ישיבת ר"מים במטרה לדון יחד בהתמודדות עם קשיים שצצו במהלך השבוע החולף. באחת הישיבות ביקש הרב של שיעור א עזרה בהתמודדות עם תלמיד שבאופן עקבי איננו מצליח לקום בבוקר לתפילה, וגלוי וידוע כי הסיבה לקשיי הקימה היא שהוא "מבלה" עם מכשיר הטלפון שלו עד שלוש לפנות בוקר.

למחרת ניגשתי לדבר עם התלמיד. אמרתי לו שעליו לבחור במה למקד את עיסוקיו. "מבחינתי", אמרתי לו, "אתה יכול להמשיך ולגלוש בפלאפון כל הלילה, זו החלטה שלך, אך לא תוכל לעשות זאת בישיבה. איש אינו מכריח אותך להיות תלמיד ישיבה, זה נתון אך ורק לבחירתך. אם אתה מעדיף את הפלאפון על פני הישיבה הדלת פתוחה לפניך. אתה כבר מספיק בוגר כדי לבחור". ביקשתי שיחשוב יומיים-שלושה ויעדכן אותי בהחלטתו. למחרת הוא עדכן אותי שהוא בחר בישיבה. אינני יודע אם הוא נפרד מהסמארטפון אם לא, אבל מאז הוא קם בקביעות ומגיע בזמן לתפילה.

ברור לי שמהלך כזה אינו יכול להיעשות בתיכון, אבל בישיבת הסדר הוא אפשרי. עם זאת, אם הייתי נוקט בגישה זו כבר ביום הראשון להגעתו לישיבה אין לי ספק שהוא היה נשאר בחוץ. אחרי שתלמיד טועם מעט את טעם הישיבה ומתבשם מהאווירה השוררת בה, ואנו חשים שמתחילה איזושהי השפעה לטובה, אנו יכולים להעמיד אותו לפני בחירה מודעת. בתיכון זה הרבה יותר מסובך והרבה יותר מורכב, כי בתיכון אין לתלמידים בחירה אמיתית אם להישאר או לעזוב ויכולת התמרון של הצוות החינוכי הרבה יותר מצומצמת.

בישיבה התיכונית ביקשנו מכל ההורים להתקין סינון בפלאפון, ברמה שהם יבחרו. ברגע שהשארנו בידם את ההחלטה מהי הרמה המתאימה להם הענקנו להם מידה מסוימת של אוטונומיה. לפעמים די בזה, כי עצם תחושת האמון והחירות מביאה את האדם לבחור בטוב מרצונו.

מעל הכול עלינו לזכור כי לא הכול נתון בידינו. אנו מחויבים להשתדל ולהתאמץ, להאמין ולשפר, ובה בעת לזכור מי הוא הנותן לנו כוח לעשות חיל. אחרי הכול - אנו זקוקים להרבה תפילות!